

*Михайло
Бойченко*

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ЯК ЗАГАЛЬНА СОЦІАЛЬНА ТЕОРІЯ ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Замість вступу

У сучасному соціальному пізнанні соціальна філософія нерідко виявляється присутньою не стільки інституційно як чітко визначена навчальна дисципліна або спеціальна галузь наукового пізнання, скільки як певна загальна настанова — пізнавальна, методологічна, світоглядна, прагматична і соціально-технологічна. Приклади втілення цієї настанови можна продовжувати і далі, зокрема зауважуючи, що соціальна філософія нині є певним загальним філософським налаштуванням, коли за постановку і навіть нерідко розв'язання соціально-філософських проблем береться не лише практично кожна філософська дисципліна, але й окремі соціальні, гуманітарні, а інколи навіть і природничі (як теоретична фізика) або технічні (як кібернетика) науки чи далєбі окремі теорії — теорія еволюції, синергетика тощо. Таку ситуацію варто розглядати як творчу кризу соціальної філософії, коли проблематичність її дисциплінарної самоідентифікації створює широкі можливості для залучення даних та ідей з різних теоретичних джерел та, не треба забувати про це, різних соціальних практик (досить лише згадати вражаючі суспільні успіхи різного роду соціальних мереж). Втім, користь від такого надмірного лібералізму, який викликає у пам'яті методологічне гасло «everything goes» Пола Фоерабенда [Фейерабенд, 1986], може бути досягнута, коли він має

лише тактичний характер, натомість справжню свою теоретичну і практичну значущість такі *ad hoc* досягнення та евристичні розвідки здобувають, на наше переконання, саме за умови стратегічної орієнтації на досягнення соціальною філософією дисциплінарної самоідентифікації. Тобто на багатих матеріалах «польових досліджень» у царині соціально-філософської проблематики, які здійснюють окремі науки і теорії чи навіть окремі дослідники і мислителі, повсякденні практики і видатні суспільні дієвці, слід здійснювати системну соціально-філософську рефлексію і концептуалізацію, на яку здатна лише соціальна філософія як повноважна філософська наукова теорія і обов'язкова навчальна дисципліна циклу сучасної класичної філософської освіти.

Соціальна теорія *versus* соціальна філософія?

Найбільш повчальним і, з наукової та освітньої точки зору, нерідко драматичним є досвід запровадження загальної соціальної теорії як своєрідного сучасного *alter ego* соціальної філософії. Знімаючи в очах деяких науковців окремі закиди на адресу соціальної філософії в її метафізичності та ідеологічності, загальна соціальна теорія потрапляє у тенета залежності від окремих емпіричних дисциплін — соціології, соціальної психології, теорії управління, теорії особистості тощо. Соціальна філософія починає перетворюватися у кращому разі на загальну соціологічну теорію, як це було ще за радянських часів, або ж на загальну методологію соціального пізнання. При цьому головні функції соціальної філософії — пізнавальну, світоглядну і функцію теоретичної концептуалізації — сприймають як такі, що від самого свого задуму (не кажучи вже про втілення) вражені хворобою метанаративу, тотальності і симуляції, що нібито перешкоджає отриманню конкретного, спеціального і адекватного знання окремими науками зосібна і людством та кожною окремою людиною загалом. Неважко побачити тут неоднозначні впливи постмодерністської критики, яка, виконавши свою руйнівну функцію — загалом цілком виправдану і корисну, не лише не виконує, але й не береться по-справжньому виконувати функцію творчу і конструктивну. Втім, неоднозначним практичним наслідком цієї критики завдячуємо не стільки класикам філософії постмодерну, скільки тим, хто під гаслами антифундаменталізму у теорії пізнання, боротьби з метафізикою у філософії та іншими інспірованими постмодернізмом ідеями практично намагається здійснити заміщення соціальної філософії як загальної соціальної теорії або ж окремими галузевими соціальними теоріями (що само по собі не завдає соціально-філософському пізнанню значної шкоди, а в перспективі може дати багатий матеріал для соціально-філософської рефлексії та концептуалізації), або ж теоретичними та методологічними стратегіями, які претендують на

всезагальність (в якій відмовляють соціальній філософії) з нефілософських або неадекватних (тобто сторонніх щодо соціальної філософії) позицій. І тут варто згадати такі модні «тренди», як соціальна епістемологія, соціальний конструктивізм як переважно нефілософські за своїм самовизначенням концепції, або ж інтервенції у соціальну філософію інших філософських дисциплін — політичної філософії (як нібито більш адекватного для сучасного суспільства заміника соціальної філософії), етики (як соціальної етики), теорії пізнання (зокрема, у деяких версіях соціальної феноменології та герменевтики), філософії мови (в аналітичних її версіях) тощо. Здійснюючи інвазію у царину соціальної філософії, ці філософські дисципліни дещо збагачують власний теоретичний арсенал і запас знань, проте більшою мірою наслідком таких не завжди дружніх щодо соціальної філософії інтервенцій виявляється претензія на обґрунтування «смерті соціальної філософії» (за аналогією «смерті Бога» у Ф. Ніцше [Ницше, 1990] або «смерті суб'єкта» у структуралістів [Фуко, 1996]), натомість для власне соціально-філософського пізнання цими теоретичними проектами запропоновано надто мало.

Наша позиція полягає не в тому, щоб прояснити стосунки цих нібито альтернативних (явно чи неявно) щодо соціальної філософії проектів із самою соціальною філософією. У більшості випадків йдеться про відношення цілого (соціальної філософії) та частини (повною мірою чи частково, за принципом часткового взаємного накладання), а у деяких — про суттєві взаємні впливи. Якщо для теоретичних досліджень непроясненість таких змістових співвідношень, як правило, не є чимось критичним і до певного часу не завдає якихось незручностей (навпаки, створює ілюзію свободи наукового дослідження), то для освітньої практики така непроясненість має своїм наслідком втрату системності у викладі соціально-філософської проблематики, уривчастість і непослідовність — як у окремих темах лекцій і семінарів, так і у навчальних програмах для різних спеціальностей, у тому числі, на жаль, нерідко і філософських. Тому слід докласти зусиль, щоб прояснити таке співвідношення докладніше. І починати варто саме зі сфери освіти, де всі фігури умовчання наукових досліджень неминуче виходять на поверхню і артикулюються.

Соціальна філософія як навчальна дисципліна

Як навчальна дисципліна соціальна філософія у світі репрезентована нині переважно на пострадянському просторі (там, де ще взагалі філософія не елімінована державою як гідна підтримки освітня спеціальність і наука, як то у деяких з авторитарних середньоазійських режимів) та у німецькомовних країнах. Це зумовлено тим, що найбільший вплив на піднесення соціальної філософії справив марксизм як філософ-

ська теорія, яка породила найбільш масштабні і організовані соціальні рухи, а також була панівною і навіть офіційною державною ідеологією у багатьох країнах світу (а у деяких зберігає такий статус і донині). Щоправда, іпостасі марксизму зустрічаються різні, інколи настільки відмінні, що є несумісними не лише з філософської, але навіть з культурної точки зору (щодо долі марксистської філософії докладне дослідження, яке здійснив автор разом з колегами, незабаром побачить світ в Україні).

Так, на теренах колишнього СРСР, зокрема в Україні та Росії, переважно більшість підручників із соціальної філософії або написано відверто у рамках філософії марксизму, нехай навіть з урахуванням тенденцій до його гуманізації [Барулін, 1993], або ж вплив марксизму легко читається зі структури підручника та базової термінології, яку в ньому використано [Алексеев, 2003; Соколов, 2003; Социальная философия, 2003; Марахов, 2011]. Поодинокі винятки з цього правила [Кемеров, 1996; Крапивенский, 1996; Фурс, 2006] лише підтверджують його, оскільки ці винятки, на жаль, не набули досі характеру знакових і резонансних підручників, які витримали значні обсяги перевидань або увійшли як класичні до навчальних програм з навчальної дисципліни «Соціальна філософія». При переході від ідеологічно детермінованого панування історичного матеріалізму у соціальної філософії до плюралістичного її бачення етапними були підручники В.П. Андрущенко та М.І. Михальченка [Андрущенко, 1996] та К.Х. Момджяна [Момджян, 1997]. Особливе місце займає фундаментальне дослідження із соціальної філософії вітчизняних дослідників Л.В. Губерського, В.П. Андрущенко та М.І. Михальченка [Губерський, 2006], яке мало кілька перевидань, проте є не власне підручником, а радше науковою монографією (за формою) з ухилом у педагогіку вищої школи (за значущістю). Цікаві перспективи відкривають також останні публікації російських дослідників [Пигров, 2005; Орехов, 2011], але все ж останні, на відміну від згаданої вище монографії, не видаються достатньо концептуальними, а точніше, їхня концептуалізація не збігається з рамками соціальної філософії, але у кожного по-своєму виходить за ці рамки, не включаючи водночас деяких важливих власне соціально-філософських сюжетів.

1984 року у США було засновано Північноамериканське товариство із соціальної філософії [NORTH, s.a.]. Воно охоплює не всі університети США і Канади, і навіть не включає у себе представників усіх провідних університетів світу з цього регіону. Так, у складі керівництва цього товариства відсутні представники Оксфордського, Колумбійського, Єльського університетів. Водночас товариство здійснює доволі масштабну і систематичну роботу, видає власний часопис, проводить регулярні конференції у різних містах США і Канади, від 2004 року визначає переможців серед авторів монографій із соціальної філософії, серед яких такі знані у світі науковці, як Сейла Бенгабіб, Віл Кімлікка, Амартія Сен, Джералд Алан Коен та ін.

Варто звернути увагу на те, що соціальна філософія — це не просто окрема дисципліна, а, можна сказати, ціла епоха у модерній філософії, коли будь-які філософські дослідження почали оцінювати під кутом зору їхньої соціальної значущості. Очевидно, цю традицію започаткували щонайменше філософи доби Просвітництва — Русо, Вольтер, Кант та інші (хоча вже працю Мора «Утопія» можна вважати чи не першою власне соціальною, тобто такою, що набула широкого суспільного резонансу, а не лише інтелектуальною подією). Вольтерові належить знаменитий вислів «Якби бога не існувало, його варто було б вигадати», який позначає саме прагматичний соціальний інтерес, що не просто стає модним серед освіченої публіки, а починає привертати увагу широких верств до філософії. Власне, проект енциклопедій, започаткований просвітниками, і був чи не першим таким свідомо орієнтованим на найширшу аудиторію задумом, який не лише мав науковий характер, але й містив під собою філософську, а точніше соціально-філософську ідеологію. Такою ідеологією впливу за допомогою філософії як системи ідей і стало Просвітництво — з усіма його перевагами і недоліками (останні драматично окреслено у працях Т. Адорно та М. Горкгаймера [Хоркхаймер, 1997], а також Дж. Грея [Грей, 2003] та ін.).

Така ситуація явної чи прихованої полеміки з філософією просвітництва базована, на нашу думку, на невизначеності щодо соціальної місії філософії загалом та соціальної філософії особливо. Така місія саме у сфері освіти з теоретичної ідеї перетворюється на масштабну соціальну практику — із соціальними впливами, які важко переоцінити. Звісно, за доби засобів масової інформації, індустрії кіно та панування інтернет-технологій у соціальних комунікаціях освіта втратила свої майже виняткові позиції, які вона мала на зорі доби Просвітництва, проте за організованістю і системністю впливу, на нашу думку, і досі масова освіта (нині, за доби постіндустріалізму та інформатизації суспільних відносин такою є вже не лише середня, але й вища освіта) не має конкурентів у суспільстві.

Соціальна філософія: між метафізикою та соціологією?

Сам термін «соціальна філософія» виник відносно нещодавно, проте його системне обґрунтування зустрічаємо ще пізніше. Передусім варто згадати праці Георга Зимеля [Simmel, 1984] та С.Л. Франка [Франк, 1922]. Згідно із Зимелем, система соціального знання включала в себе також дві дисципліни: загальну соціологічну теорію пізнання, «яка охоплювала умови, передумови і головні поняття соціологічного дослідження, які в самому дослідженні виявити неможливо» [Simmel, 1984: S. 29]; соціальну «метафізику», необхідність у якій виникає тоді, коли «окреме дослідження зіставляють з відношеннями і цілостями, пов'язують з питаннями і поняттями, які не народжуються і не існують всередині досвіду і

безпосереднього предметного знання» [Simmel, 1984: S. 29]. За Зимелем, між цими двома дисциплінами існує тісний і нерозривний взаємозв'язок, причому апріорність філософських знань, яку не наголошено у спеціальних соціальних дослідженнях Зимеля, тут явно і однозначно задекларовано.

Так само фундаменталістськи визначає соціальну філософію С.Л. Франк. Проте на цих шляхах він йде в протилежному Зимелю напрямку — не до емпіричних наук, а від них у бік соціальної містики. Засадовим для суспільствознавства, згідно з Франком, є «живе споглядання у формі самозаглиблення» [Франк, 1922: с. 103], а «все найбільш цінне, плідне і впливове в галузі загального осмислення соціального життя створене не позитивним суспільствознавством, а полягає у філософських розмислах про суспільство» [Франк, 1922: с. 101]. Саме суспільство — «над-часова єдність» [Франк, 1922: с. 40], «над-просторове духовне спілкування» [Франк, 1922: с. 45]. Люди осягають його «на ґрунті первинної єдності» суспільства; «перше, що мені дано, є не «моя свідомість», а свідомість взагалі» [Франк, 1922: с. 68]. Як бачимо, на шляхах апріоризму легко від необхідного і лаконічного фундаменталізму перейти до розширеного і некритичного приписування суспільству тих рис, які не можуть претендувати на універсальність та необхідність.

Варто визнати, що найбільше для соціальної філософії, як, до речі, і для більшості напрямків сучасної філософії загалом, дала німецька філософія. Для виникнення соціальної філософії як самостійної дисципліни потужний імпульс, крім марксизму, дали також франкфуртський інститут соціальних досліджень [Горкгаймер, 2006] та соціологія знання [Шелер, 2011; Мангейм, 1998]. Щодо полеміки між цими течіями (знаменитої суперечки про методи) відсилаємо до фундаментальної й етапної для свого часу монографії «Логіка соціальних наук» [Logik, 1965], у якій наскрізним лейтмотивом пройшла тема «критики ідеології», тобто суттєвого обмеження фундаменталістських замірів соціальної філософії на користь емпіризму соціологічних досліджень. Зважаючи на повоєнну ситуацію на Заході, коли у соціальній теорії панувала критика нацизму та більшовизму як тоталітарних ідеологій, можна зрозуміти бажання докорінно позбутися ризиків повернення до великих та амбітних соціально-філософських доктрин (зокрема доктрини Staatslehre [Байме, 2008]), проте ситуація в результаті нерідко стала нагадувати російське прислів'я, коли «з водою вихлопують дитину», тобто разом з критикою хибних ідеологій почали критикувати ідеологію як таку, а ще більш недоречно і соціальну філософію як нібито передусім ідеологію. Звісно, соціальна філософія завжди є ідеологією, але ж саме соціальна філософія визначає, яку ідеологію вона ситуативно може підтримувати, а не навпаки.

У Франції з певного часу сам прикметник «соціальний» у філософії чітко розмежовано на щонайменше три царини його застосування: ан-

тропологічну, соціологічну та політичну. Причому у кожній його використовують фактично в окремому, спеціальному значенні, відтак антропологічні обґрунтування соціального (які постійно відсилають до примітивних суспільств — від Е. Дюркгайма до Ф. Дескола [Дескола, 2012]) лише досить умовно, так би мовити, на рівні символічних впливів, співвідносять з використанням поняття соціального у соціології (яка переймається переважно позитивістською настановою щодо соціального пізнання сучасних розвинених суспільств), а політична теорія нерідко взагалі виглядає не стільки як наука, скільки як пропаганда. Рідкісний виняток у французькій соціологічній теорії являє П. Бурдьє — знаковий філософ серед французьких соціологів, який намагається звести разом усі три згадані іпостасі соціального [Бурдьє, 1993].

У Великій Британії ситуацію із соціальною філософією вдало ілюструє праця Роджера Сміта [Сміт, 2008]. Він наголошує на світоглядній відмінності німецької і британської традицій соціального пізнання, яка сягає корінням початку ХІХ сторіччя: «Саме тоді, коли британські мислителі звернулися до принципу корисності, щоб досягнути організацію соціального життя, німецькі філософи заговорили про те, що такий підхід взагалі не дає доступу до «реальних» цінностей. Якщо прихильники утилітаризму описували прогрес як збільшення людського щастя шляхом зміни умов життя, то мислителі ідеалістичного штибу описували прогрес в термінах культурних досягнень духу» [Сміт, 2008: с. 222]. Також Сміт звертає увагу на практику соціальних реформ як особливе джерело академічного соціального пізнання, яке бере початок з ХІХ сторіччя і залишається чинним для сучасних університетів як загальноприйнятне: «Коли гуманітарна освіта підвищувала культурний рівень націй, то сільське населення і нові класи промислових робітників страждали від бідності, хвороб, злочинності, неписьменності і важких умов праці. У німецькомовних країнах, як і у Великій Британії, Франції та Сполучених Штатах, соціальні реформатори намагалися поліпшити ситуацію шляхом прямої дії на умови життя людей — освітніми інноваціями, відновленням притулків чи пенітенціарних закладів, новим законодавством щодо охорони здоров'я і умов праці тощо. Якщо взяти до уваги цю реформаторську діяльність, виявиться, що предметні царини суспільних наук зобов'язані своїм походженням не стільки академічним настановам, скільки різного роду заходам щодо організації та управління повсякденним життям» [Сміт, 2008: с. 264].

Таким чином, у переважній більшості країн світу, розвинених з точки зору національної традиції академічної філософії, соціальну філософію як у науці, так і у системі вищої освіти намагаються замінити соціальною теорією (навіть у Німеччині), або ж її версіями — політичною філософією або культурною антропологією (в англomовному світі), соціальною теологією (у католицькому світі) тощо. Навряд чи це дає бажаний позитив у

сьогоденні, але напевно це призведе до негативу у близькому майбутньому — надмірне захоплення емпіризмом і передусім соціологізмом у соціальному пізнанні робить його короткозорим і критично залежним від соціальної кон'юнктури.

Соціальна філософія як соціальна технологія

Варто також звернути увагу на те, що соціальна філософія, крім більш очевидного свого функціонального втілення у соціальну теорію, має також менш очевидне, але не менш значуще втілення у соціальній технології. Цій контроверзі функціоналізації теорії та теоретизації функціональності було присвячене спеціальне дослідження Нілса Лумана і Юргена Габермаса [Habermas, 1971], кожен з яких захищав відмінну стратегію: Габермас схилився до набуття теорією більшої практичності і функціональності, а Луман — до набуття практичною функціональною доцільністю критеріального статусу щодо будь-яких можливих теоретичних конструктів, а самі такі конструкти з кожною наступною своєю працею Луман намагався дедалі більше висновувати з практики функціонування соціальних систем. Звісно, набуття повної і жорсткої відповідності соціальної теорії вимогам функціонування суспільства є справою не лише нереалістичною, але й обмежено корисною для соціальної теорії і ще більш дискусійною для соціальної філософії. Свого часу фундатори філософії позитивізму намагалися «винести за дужки» філософію як метафізику та ідеологію — спочатку О. Конт, потім Г. Спенсер і Е. Дюркгайм. Послідовний соціально-теоретичний позитивізм, тобто жорстке підпорядкування теорії фактичному стану справ у суспільстві, веде до згортання творчого і практично-перетворювального потенціалу соціальної теорії, для соціальної філософії ж такий позитивізм означає її завершення як наукового проекту і навчальної дисципліни. Навіть підозра у такому позитивізмі свого часу завдала значної шкоди розвитку філософії Г.В.Ф. Гегеля та теорії соціальних систем Т. Парсонса, змусивши їх самих та їхніх послідовників відкидати звинувачення у реакційності, невиправданому і надмірному консерватизмі у філософській теорії та соціально-політичній практиці.

Реінкарнацією такого соціально-теоретичного позитивізму виглядають сьогодні спроби підмінити соціальну філософію соціальною епістемологією, а соціальну епістемологію — когнітологією (що слушно критикує В.О. Лекторський [Эпистемология, 2011: с. 5—34]), що відбувається під тими ж гаслами посилення практичності і технологічності соціальної теорії. Химерно виглядає, зокрема, пропозиція включити соціальні технології до єдиного блоку засобів розвитку суспільства разом з когнітивізмом у теорії пізнання, інформаційними, біо- та нанотехнологіями, як це пропо-

нує, наприклад, Д.І. Дубровський, вважаючи доцільним говорити про систему НБІКС (нано-, біо-, інфо-, когніто- і соціотехнології) замість системи НБІК [Эпистемология, 2011: с. 61].

Перспективи розвитку соціальної філософії

Соціальну філософію можна розглядати як особливу філософську дисципліну і як загальну, або ж універсальну соціальну теорію. У першому випадку йдеться про строге, або ж вузьке застосування терміна «соціальна філософія», а у другому — про широке. Як філософська дисципліна соціальна філософія інституціалізувалася відносно нещодавно, хоча соціально-філософська проблематика є доволі традиційною для філософського дискурсу з давніх часів. Достатньо звернути увагу на спеціальну розвідку з цього питання В.П. Андрущенко [Андрущенко, 2000]. Дійсно, проблеми співвідношення людини і суспільства, забезпечення соціального ладу, механізмів соціального розвитку, соціальних рівності-нерівності, справедливості-несправедливості, суспільного ідеалу, потенціалу людського впливу на перетворення суспільства — вся ця проблематика явно чи латентно присутня не лише у давньогрецьких текстах (на більшість з цих фактів звертає увагу В.П. Андрущенко), але вже щонайменше у «Законах Ману» [Законо, 1992]. Як філософська дисципліна соціальна філософія ставить перші питання про суспільство, які у подальшому деталізують усі інші науки та типи знання, і дає останні відповіді на ті питання, які виникають з найрізноманітніших джерел — від «дитячих» запитань буденної свідомості до спеціальних питань, які виникають у зв'язку з фаховими утрудненнями у спеціальних дисциплінах. У цьому розумінні соціальна філософія як філософська дисципліна являє собою фундаментальні знання про суспільство — хоч би скільки осяжними і догматично розширеними чи вузькими і скептично обмеженими були рамки таких можливих фундаментальних знань. Обійтись без такої фундаментальності — нехай навіть мінімальної, не може жодне філософське, наукове чи позанаукове пізнання соціальної реальності. З іншого боку, як універсальна соціальна теорія соціальна філософія постає як узагальнення всіх знань про суспільство — знань, які виникають не як фундаментальні, але радше як отримані з різних джерел соціального досвіду.

І у широкому, і у вузькому розумінні слова соціальна філософія постає як більш широка у предметно-змістовому значенні і як методологічно вища за претензіями на реконструкцію соціальної реальності теорія стосовно всіх інших форм знання про суспільство — філософських, загальнотеоретичних, спеціально-наукових чи позанаукових. Так, соціальну філософію можна розглядати як підґрунтя розробок у галузі тих філософських дисциплін, які вивчають не всю соціальну реальність у всіх її проявах, а лише під

певним кутом зору, — таких, як філософія права, філософія господарства, філософія релігії, філософія політики, філософія науки, філософія мистецтва, філософія міфології, соціальна етика, соціальна екологія тощо. Крім того, якщо не функцію метатеорії (метанаративу), то у будь-якому разі значною мірою функцію забезпечення певної загальної соціальної картини світу соціальна філософія має виконувати щодо загальнотеоретичних конструкцій у царині соціального пізнання — загальних теорій соціальної дії, теорій соціальних систем, теорій особистості тощо. Через ці спеціальні філософські дисципліни та загальні соціальні теорії або ж і безпосередньо соціальна філософія виконує свою загальнопредметну та загальнометодологічну функції щодо конкретних соціальних наук. Якщо ж звернутися до позанаукових форм знання — релігії, мистецтва чи повсякденного (у тому числі побутового) знання про суспільство, то тут розкриваються яскраво ті функції соціальної філософії, які у випадку знань наукових мали переважно латентний характер, — передусім ціннісна та мотивувальна. Саме соціальна філософія розкриває принципову вкоріненість цінностей та й усієї мотиваційної структури поведінки особистості у соціальних структурах і передусім — у соціальних спільнотах. Цінності при цьому постають не просто як мотиватор поведінки, тобто як один із чинників поведінки людини з-поміж інших, але і як той особливий, унікальний чинник, завдяки якому у соціальній реальності людина творить те, чого раніше у ній не було. Тобто мистецтво, міфологію чи релігію належить досліджувати не тільки і не стільки через те, що вони мають соціальне походження і характер (чим займаються значною мірою відповідні галузі соціології), але передусім під тим кутом зору, що релігія, міфологія, мистецтво тощо є творцями нової соціальної реальності не меншою мірою, ніж наука.

Лише враховуючи усі ці загальні обставини позиціювання себе соціальною філософією як такою, в її самодостатності як способу пізнання і практики, дії і комунікації, теорії і методології, можна належно оцінити значущість окремих течій, наявних у сучасній соціальній філософії. До таких течій варто віднести: різні версії марксистської філософії (від неомарксизму та постмарксизму і до філософії лівих та феміністичних студій [Скепсис, s.a.; Спільне, s.a.]), системно-інституційний напрямок у соціальній філософії (передусім Н. Луман [Луман, 2007], Ю. Габермас [Габермас, 2010] та їхні послідовники), феноменологічно-герменевтичну традицію соціального пізнання [Бергер, 1995], аналітичний напрямок у соціальному пізнанні [Серль, 2004], традицію структуралізму/постструктуралізму у соціальному пізнанні [Фуко, 1996] та близьку до неї радикальну соціальну критику [Бодрійяр, 2010], течію, яка умовно зближує філософію консерватизму та традиціоналізму (з їх тяжінням до наголошення суспільної ролі еліт) [Рормозер, 1996; Nisbet, 1986], течію філософії лібералізму (від класичного до неолібералізму і лібертаризму) [Ролз, 2001;

Нозик, 2008], філософію техніки (від міфологізації техніки до теорій пост-індустріалізму та інформаційного суспільства) [Белл, 1999; Кастельс, 2007], філософію суспільного вдосконалення природи людини (від релігійних версій до ліберальної євгеніки і філософських досліджень соціальних горизонтів генетичної інженерії [Компендіум, 2008; Основы, s.a.; Фукуяма, 2004]). Кожен з цих напрямків має трансдисциплінарний характер, тобто стосується багатьох філософських і спеціальних дисциплін. Водночас жоден з них, на нашу думку, не може претендувати на ту теоретичну і методологічну неупередженість, з одного боку, а відповідно — і на теоретичну та методологічну універсальність, які має забезпечувати соціальна філософія як фундаментальна дисципліна. Вони постають у ролі конкуруючих гіпотез, які мають високий рівень теоретичного та емпіричного підтвердження, але не витримують перевірки на фундаментальність. Відповідно вони виконують значною мірою евристично-пошукову функцію, а нерідко й ідеологічно-спонукальну функцію, пожвавлюючи соціально-філософський дискурс та урізноманітнюючи науково-дослідницькі програми у царині соціально-філософського пізнання.

Втім, людині, яка вивчає, а тим більше викладає соціальну філософію, варто бути обізнаною з якомога більшою кількістю можливих течій у соціальній філософії, варто знати її історію, варто бути обізнаною з різними версіями витлумачення завдань соціальної філософії, які мають своїм походженням інші філософські дисципліни — філософську антропологію, філософію історії, політичну філософію, феноменологію і філософську герменевтику, філософію культури і філософію науки, філософію права і філософію господарства, філософію мистецтва і філософію релігії, філософію міфології і багато інших. Для того, щоб не втратити при цьому фокус розуміння і розв'язання проблем, властивого саме соціальній філософії, слід постійно повертатися до фундаментальних проблем соціальної філософії. До таких варто віднести передусім проблему цінностей в її взаємозв'язку з проблемою відтворення і розвитку соціальних спільнот, проблему забезпечення спільного соціального ладу, який охоплює велику сукупність різнорідних спільнот, а також проблему забезпечення самоідентичності та свободи особистості за умов суспільства високої складності. Ці три проблеми ми вважаємо наріжними для соціальної філософії — адже їх граничне розв'язання доступне лише для соціальної філософії, а з іншого боку, таке принципове розв'язання цих проблем дає визначеність у змістових, світоглядних та методологічних питаннях, які мають вирішальне значення не лише для соціальної філософії, але й для всіх видів і форм соціального пізнання — наукового та позанаукового, нормативного та дескриптивного, позитивістського та конструкціоністського, консервативного та ліберального, орієнтованого на динамічну соціальну рівновагу та орієнтованого на радикальні соціальні зміни, традиційного та критичного, системного та антисистемного і багатьох інших.

ДЖЕРЕЛА

- Алексеев П.В.* Социальная философия : Учебное пособие. — М.: ООО «ТК Велби», 2003. — 256 с.
- Андрущенко В.П.* Історія соціальної філософії: Західноєвропейський контекст : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: Тандем, 2000. — 416 с.
- Андрущенко В.П.* Сучасна соціальна філософія : Курс лекцій. — К.: Генеза, 1996. — 368 с.
- Байме К.* Політичні теорії сучасності. — К.: Стило, 2008. — 396 с.
- Барулин В.С.* Социальная философия : В 2-х ч. : Учебник. — М.: МГУ, 1993. — Ч. 1. — 336 с.
- Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования / Под ред. В.Л. Иноземцева. — М.: Academia, 1999. — 956 с.
- Бергер П.* Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания. — М.: Медиум, 1995. — 323 с.
- Бодрийяр Ж.* Фатальні стратегії. — Львів: Кальварія, 2010. — 192 с.
- Бурдые П.* Социология политики. — М.: Socio-Logos, 1993. — 336 с.
- Габермас Ю.* Теорія комунікативної дії. Т. 1. Рациональність дії та суспільна раціоналізація. — Львів: Астролябія, 2010. — 520 с.
- Горкгаймер М.* Критика інструментального розуму. — К.: ППС-2002, 2006. — 282 с.
- Грей Дж.* Поминки по Просвещению: Политика и культура на закате современности. — М.: Праксис, 2003. — 368 с.
- Губерський Л.* Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія : Підручник для вищих навчальних закладів. — К.: Генеза, 2006. — 656 с.
- Дескола Ф.* По ту сторону природы и культуры. — М.: Новое литературное обозрение, 2012. — 584 с.
- Законы Ману. — М.: Ладомир; Наука, 1992. — 361с.
- Кемеров В.Е.* Введение в социальную философию : Учебное пособие для вузов. — М.: Аспект-Пресс, 1996. — 216 с.
- Компендіум соціальної доктрини церкви.* — К.: Кайрос, 2008. — 550 с.
- Крапивенский С.Э.* Социальная философия: Учебник для гуманитарно-социальных специальностей высших учебных заведений. — Волгоград: Комитет по печати, 1996. — 352 с.
- Луман Н.* Социальные системы: Очерк общей теории. — СПб.: Наука, 2007. — 648 с.
- Мангейм К.* Очерки социологии знания (теория познания — мировоззрение — историзм). — М.: ИНИОН РАН, 1998. — 249 с.
- Марахов В.Г.* Социальная философия: Курс лекций. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 2011. — 419 с.
- Момджян К.Х.* Введение в социальную философию: Учебное пособие. — М.: Высшая школа; КД «Университет», 1997. — 448 с.
- Ницше Ф.* Весёлая наука // Сочинения: В 2-х т. — М.: Мысль, 1990. — Т. 1. — С. 491—719.
- Нозик Р.* Анархия, государство и утопия. — М.: Ирисэн, 2008. — 424 с.
- Орехов А.М.* Социальная философия: Предмет, структурные профили и вызовы на рубеже XXI века. — М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. — 272 с.
- Основы социальной концепции Русской Православной Церкви.* — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html/> (s.a.)
- Пигров К.С.* Социальная философия : Учебник. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 2005. — 296 с.

- Ролз Дж. Теорія справедливості. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 822 с.
- Рормозер Г. Кризис либерализма. — М.: Мысль, 1996. — 298 с.
- Сёрль Дж. Р. Рациональность в действии. — М.: Прогрес-Традиция, 2004. — 336 с.
- Скепсис: научно-просветительский журнал / Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://scepsis.net/> (s.a.).
- Смит Р. История гуманитарных наук. — М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2008. — 392 с.
- Соколов С.В. Социальная философия: Учебное пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 440 с.
- Социальная философия: Учебник / Под ред. И.А. Гобозова. — М.: Издатель Савин С.А., 2003. — 528 с.
- Спільне: журнал соціальної критики / Електронний ресурс. — Режим доступу: http://commons.com.ua/?page_id=8252 (s.a.)
- Фейерабенд П. Против методологического принуждения // Избранные труды по методологии науки. — М.: Прогресс, 1986. — С. 125—466.
- Франк С.Л. Очерк методологии общественных наук. — М.: Берег, 1922. — 124 с.
- Фуко М. Археология знания. — К.: Ника-Центр, 1996. — 208 с.
- Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. Последствия биотехнологической революции. — М.: АСТ, Люкс, 2004. — 352 с.
- Фурс В. Социальная философия в непопулярном изложении. — Вильнюс: ЕГУ, 2006. — 184 с.
- Хоркхаймер М. Диалектика просвещения: Философские фрагменты. — М.; СПб.: Медіум; Ювента, 1997. — 311 с.
- Шелер М. Проблемы социологии знания. — М.: Институт общегуманитарных исследований, 2011. — 303 с.
- Эпистемология: новые горизонты: Материалы конференции 24—25 июня 2010 г., Москва, Институт философии РАН. — М.: Канон+, РООИ «Реабилитация», 2011. — 272 с.
- Habermas J. Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie: Was leistet die Systemforschung? — Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1971. — 405 S.
- Logik der Sozialwissenschaften / Herausg. von E.Topitsch. — Köln; Berlin: Kiepenheuer&Witsch, 1965. — 568 S.
- Nisbet R. Conservatism: Dream and Reality (Concepts in Social Thought). — Milton Keynes: Open University Press. — 1986. — 118 p.
- NORTH AMERICAN SOCIETY FOR SOCIAL PHILOSOPHY HOME PAGE [Electronic resource] — Access mode: <http://www.pitt.edu/~nassp/nassp.html> (s.a.)
- Simmel G. Grundfragen der Soziologie: Individuum und Gesellschaft. — Berlin: Walter de Gruyter, 1984. — 98 S.

Михайло Бойченко — доктор філософських наук, професор кафедри філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сфера наукових інтересів — соціальна філософія, філософія освіти, філософія політики, теорія соціальних систем.
